

ნინო სამხარაძე – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტიკის მეცნიერებათა მიმართულება

Nino Samkharadze – PhD Student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Department of Political Sciences

ფეხბურთი და ნაციონალიზმი საქართველოში 1960-1980-იან წლებში

შესავალი

ფეხბურთი მსოფლიოში ყველაზე პოპულარული სპორტის სახეობაა (Nili, 2009), რომელსაც შეუძლია განსხვავებული ინტერესების მქონე ჯგუფები გააერთიანოს და, შესაბამისად, მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიოს მასების მობილიზაციასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა მოვლენაზე. თვალშისაცემია მისი როლი ნაციონალიზმის გაღვივებაში ან, სულაც, ფორმირებაში, განსაკუთრებით კი ისეთ ერთობებში, რომლებსაც საკუთარი სუვერენიტეტის არქონის დიდი გამოცდილება და ეროვნული ამბიციები აქვთ. კაზუო უჩიუმი აღნიშნავს, რომ აღმოსავლეთ ევროპაში სოციალიზმის კვდომის პროცესში პოსტსაბჭოთა სივრცეში არა უბრალოდ ნაციონალისტური განწყობები გაიზარდა, არამედ ნაციონალიზმის გასპორტულება მოხდა (sporting the nationalism), რაც კიდევ უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდა მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებს და ელიტების პოლიტიკურ გეგმებს (Uchiumi, 2012). აქედან გამომდინარე, სპორტში, უმთავრესად კი ფეხბურთში გამოხატული ნაციონალიზმი მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის განუყოფელ ნაწილად იქცა.

1801 წლიდან საქართველო ცარისტული რუსეთის, ხოლო 1921 წლიდან 70 წლის განმავლობაში საბჭოთა მმართველობის ქვეშ ვითარდებოდა. 200 წლის განმავლობაში ქვეყნის პოლიტიკურ ისტორიაში ეროვნული ამბიციები ყოველთვის ვიწროვდებოდა ან, უარეს შემთხვევაში, იღვევებოდა. შედეგად, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის არარსებობასთან ერთად, ქვეყანაში გამოუცდელი სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირება მოხდა. ამის ფონზე საბჭოთა სახელმწიფო თავის ფარგლებში მოქცეული რესპუბლიკების განსაკუთრებულობის მიმართ ლოიალობას

ინენდა, მაგალითად, აძლევდა მათ უფლებას, ჰყოლოდათ საკუთარი საფეხბურთო კლუბები, რომლებიც პერიოდულად საკავშირო დონეზეც გამოდიოდნენ. სწორედ ამ დროს ისინი, გარკვეულწილად, შედარებით მასშტაბურ ასპარეზობებზე თავიანთი ხალხების წარმომადგენლები ხდებოდნენ. შედეგად, ფეხბურთი საქართველოში, სხვა კულტურულ მოვლენებთან ერთად, ეროვნული თვითგამოხატვის და ნაციონალური ეგოს დაკმაყოფილების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მექანიზმად იქცა.

ყველა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით ჩნდება კითხვები, თუ რა გარემოებებში მოხდა საფეხბურთო მოვლენების მნიშვნელობის განსაზღვრა ქართული ნაციონალიზმის გაღვივებაში? რა ფორმით იქონია ქართულმა ფეხბურთმა გავლენა ნაციონალიზმის გაღვივებაზე და რა ფაქტორებმა განსაზღვრა ფეხბურთის როლი ნაციონალიზმის გაღვივების პროცესში საქართველოში 1960-1980-იან წლებში? სტატიაში წარმოდგენილი იქნება მცდელობა, სხვადასხვა მასალის ანალიზის გზით დადასტურდეს მოსაზრება, რომ 1960-1980-იან წლებში საბჭოთა მმართველობის პირობებში ფეხბურთი გახდა ეროვნული თვითშეგნების გამოხატვის სივრცე, რის შედეგადაც მასების მობილიზაციის ხელშეწყობის გზით გავლენა იქონია ქართული ნაციონალიზმის გაღვივებაზე. აღნიშნული მოსაზრების შესამოწმებლად სტატიის პირველ ნაწილში წარმოდგენილია ის ძირითადი თეორიები, რომელთა გამოყენებითაც შეიძლება აიხსნას ქართული ფეხბურთისა და ნაციონალიზმის ურთიერთკავშირი 1960-1980-იან წლებში. აქვე მიმოხილულია მონაცემთა ანალიზის ძირითადი მეთოდოლოგია და მეთოდები. მეორე თავი ეთმობა საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკის ძირითადი მახასიათებლების გამოყოფას და ფეხბურთს, როგორც ამ პოლიტიკის ნაწილს ადგილობრივი ნაციონალიზმ(ებ)ის კონტროლის პროცესში. მესამე თავში კი ქართული ფეხბურთის გარშემო განვითარებული მოვლენებისა და მასების დამოკიდებულებების დინამიკის ჩვენების გზით გაანალიზებულია ფეხბურთის როლი ქართული საზოგადოების მობილიზაციის პროცესში.

თეორიული და მეთოდოლოგიური ჩარჩო

ფეხბურთი ინდუსტრიალიზაციის ეპოქის პროდუქტია (ფოიერი, 2011). ამავე დროს ის კულტურული ნაციონალიზმის ნაწილია, შესაბამისად, მისი გავლენა

ნაციონალიზმის გაღვივების პროცესზე ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიის სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის ჩარჩოში შეიძლება იქნეს განხილული. აღნიშნული თეორია ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებს (დავითაშვილი, 2003).

ბენედიქტ ანდერსონი ამტკიცებს, რომ ერი წარმოსახვითია იმდენად, რამდენადაც ყველაზე პატარა კომუნის წევრებიც კი არ იცნობენ ერთმანეთს პირისპირ, თუმცა მათი ყოფის სპეციფიკა განპირობებულია საერთო წარმოსახვითი იდეებით. ყოველი საზოგადოება სხვა დანარჩენისგან განსხვავდება იმით, თუ როგორ ხდება მისი წარმოსახვა (Anderson, 2006). ანდერსონის კვალდაკვალ სეზარ გარსია მიიჩნევს, რომ ფეხბურთი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი კულტურული ინსტიტუციაა, რომელიც აყალიბებს და გარკვეულ ფორმას აძლევს ეროვნულ იდენტობებს მსოფლიოს გარშემო (Garsia, 2012). საფეხბურთო კლუბები უბრალოდ კი არ წარმოადგენენ რომელიმე კონკრეტულ ქალაქს თუ ქვეყანას, არამედ ქმნიან ზოგად წარმოდგენებს ამ ქალაქისა თუ ქვეყნის შესახებ, რაც ფეხბურთს ზოგიერთ შემთხვევაში საზოგადოების წევრების მიერ ეროვნული ერთობის წარმოსახვის ანდერსონისეული პროცესის ნაწილად აქცევს.

მაიკლ ბილიგი საკუთარ თეორიას ბანალური ნაციონალიზმის შესახებ სწორედ ბენედიქტ ანდერსონის „წარმოსახვით საზოგადოებებზე“ აფუძნებს, ამტკიცებს რა, რომ ერი-სახელმწიფოები განისაზღვრებიან არა ობიექტური კრიტერიუმებით, როგორცაა განსაკუთრებული ენა ან კულტურა, არამედ მათი ერთიან საზოგადოებად წარმოსახვით (Bilig, 1995). მაიკლ ბილიგის თეორია ბანალური ნაციონალიზმის შესახებ ამბობს, რომ ნაციონალიზმი არის იდეოლოგიურ ჩვეულებათა ნაკრები, რომელიც ერთობის წევრების ყოფაში არსებობს და ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად ერების ყოველდღიურ რეპროდუქციას უწყობს ხელს. ამგვარი ყოველდღიური ჩვევების საფუძველზე ხდება ერების ე.წ. „Flagging“ (სიტყვიდან flag, რაც „დროშას“ ნიშნავს) და რადგანაც ნაციონალიზმი ერებისთვის დამახასიათებელი ზოგადი განწყობაა, ყველა ერისთვის ის ენდემურ მდგომარეობად აღიქმება (Bilig, 1995). ბილიგის თეორიის მიხედვით, ბანალური

ნაციონალიზმი არის პროცესი, რომლის დროსაც მოქალაქეებისთვის ყოველდღიურად ხდება იმის შესენება, რომ ისინი კონკრეტული ერის წარმომადგენლები არიან და მათ თავისი ადგილი აქვთ მსოფლიოში. ნაციონალიზმის ბანალურობა კი იმაში მდგომარეობს, რომ ამისათვის არ არის საჭირო განზრახ ააფრიალო ქვეყნის დროშა, ამისათვის საკმარისია, დროშა უბრალოდ გამოფენილი იყოს რომელიმე შენობაზე, თუნდაც, შეუმჩნევლად. ის მაინც ნაციონალიზმის ყოველდღიური გამოვლინება იქნება (Bilig, 1995).

ბილიგს ეთანხმება ალან ბერნერი, რომელიც თვლის, რომ სპორტი ყველა სხვა სოციალურ აქტივობაზე უფრო მეტად უწყობს ხელს ეროვნული სიმბოლოების - დროშების, ჰიმნების, ეროვნული ფორმების - წინ წამოწევას (Bairner, 2008). ის ამტკიცებს, რომ გლობალიზაციამ ეროვნული ფაქტორი საერთაშორისო სპორტში და, განსაკუთრებით, ფეხბურთში მნიშვნელოვნად შეამცირა, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ეროვნული ნაკრებები საზოგადოებების სიმბოლურ წარმომადგენლებად აღიქმებიან, ამიტომ მათი სიმბოლურობა ყოველთვის აირეკლავს თავის თავში ამა თუ იმ საზოგადოებების ძირითად მახასიათებლებს ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად (Bairner, 2008). თანამედროვე ეპოქაში მოვლენათა სიმბოლიზება და საკრალიზება ერთიანობის განცდის გასამძაფრებლად არაერთ მოვლენაში აისახება, საფეხბურთო კულტურა კი ერთ-ერთი შესაფერისი სივრცეა, სადაც ამგვარ საკრალიზაციაზე დაკვირვებაა შესაძლებელი. საფეხბურთო მოვლენები თავისი რიტუალებით ირეკლავს შესაბამისი საზოგადოებების ძირითად მახასიათებლებს და საერთო ნიშნებს (Ismer, 2011).

მიუხედავად იმისა, რომ ფეხბურთის, როგორც საზოგადოებების გამაერთიანებელი ფენომენის, ბუნებას სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის მიმდინარეობის წარმომადგენლები კარგად ხსნიან, ისინი ნაკლებად იღებენ მხედველობაში პოლიტიკურ ფაქტორებს. რთულია იმის წარმოდგენა, რომ ფეხბურთი თავისი რიტუალური ბუნებით თავისთავად გახდება მასების მობილიზაციის გამომწვევი მოვლენა. ერიკ ჰობსბაუმი თავის წიგნში „ტრადიციათა

გამოგონება“ აყალიბებს თეორიას, რომლის მიხედვითაც ტრადიციათა უმრავლესობა არის სხვადასხვა გამოცდილებათა ნაკრები. ისინი შეთანხმებული წესების მიხედვით ხორციელდება, აქვთ რიტუალური ან სიმბოლური ფორმა და ნერგავენ გარკვეულ ღირებულებებს მათი პერიოდულად გამეორების გზით. ამ პროცესის მაგალითად ჰობსბაუმი მოიხსენიებს ინგლისის საფეხბურთო ასოციაციის თასის ფინალს (Hobsbawm, 1983). ტრადიციათა გამოგონების პროცესის სპორტის კონტექსტში განხილვისას წიგნის შესავალში ავტორი განასხვავებს წესებს, რომლებიც სპორტშია დამკვიდრებული და ტრადიციებს, რომლებიც ხელოვნურად გარკვეულ იდეოლოგიურ დატვირთვას იძენენ, მაგალითად, რბოლებში მონაწილეობისას ცხენოსნები, როგორც წესი, მჭიდრო ქუდებს იყენებენ, მოტოციკლისტები - ჩაფხუტებს, რასაც პრაქტიკული დანიშნულება აქვს, თუმცა, თუ ამ ქუდებს რომელიმე კონკრეტულ ფერში შევლებავთ, ეს უკვე სხვა დატვირთვას შეიძენს და ქუდის გამოყენების წესს ტრადიციად გარდაქმნის (Hobsbawm, 1983).

იმისთვის, რომ დადგინდეს ლოგიკური კავშირი ფეხბურთსა და ნაციონალიზმს შორის საქართველოში 1960-1980-იან წლებში, კვლევის პროცესში გამოყენებულია მონაცემთა შეგროვებისა და ანალიზის თვისებრივი მეთოდოლოგია. *დისკურს-ანალიზის* გზით ნაშრომში წარმოდგენილია შესაბამისი პერიოდის როგორც სპორტული, ისე საზოგადოებრივი პრესის მიმოხილვა. ქართულ ფეხბურთთან დაკავშირებულ დოკუმენტურ და მხატვრულ ფილმებში, მხატვრულ თუ მემუარულ ლიტერატურაში მოცემული მასალის დამუშავება *კონტენტ-ანალიზის* ფარგლებში მნიშვნელოვანია, ერთი მხრივ, ქართულ ფეხბურთში არსებული ფაქტების გასააზრებლად, ხოლო, მეორე მხრივ, საზოგადოების ამ ფაქტებისადმი დამოკიდებულების გასაანალიზებლად. კონტენტ-ანალიზის გზით დამუშავებული ინფორმაციის შესავსებად და სრული სურათის მისაღებად ჩატარდა *ფოკუს-ჯგუფის ფორმატის დისკუსიები*. რესპონდენტთა ძირითადი ნაწილი 55-70 ასაკობრივ კატეგორიას მიეკუთვნებოდა, რამაც გაამარტივა უშუალოდ პირველწყაროების მოგონებების გაანალიზება 1960-1980-იან წლებში საზოგადოების დამოკიდებულებების დინამიკის აღსაქმელად. *სიღრმისეული ინტერვიუები*,

რომლებიც ფეხბურთთან დაკავშირებულ სხვადასხვა „სტეიკჰოლდერებთან“ - ფეხბურთელებთან, გულშემატკივართა ნაწილთან და სპორტულ ჟურნალისტებთან - ჩატარდა, წარმოაჩენს საკვლევ საგანს ქართული ფეხბურთის განვითარების, როგორც პროცესის, უშუალო მონაწილეთა რაკურსით და შეავსებს თვისებრივი მეთოდოლოგიის სხვა მეთოდებით მიღებულ ინფორმაციას.

საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკა და ქართული ფეხბურთი

საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკა დაფუძნებული იყო იდეაზე, რომლის მიხედვით საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში მყოფ თითოეულ ხალხს უნდა ჰქონოდა საკუთარი დიდი წარსული, ტრადიციები და კულტურა. ამისთვის პარტია მუდმივად ზრუნავდა ადგილობრივი კულტურების წინ წამოწევაზე, შესაბამისი საგანმანათლებლო, სამეცნიერო თუ სოციალური პოლიტიკის გატარებაზე. საბჭოთა მიდგომის მიხედვით სხვადასხვა ხალხის „დიდი ტრადიციები“ მუდმივად უნდა ყოფილიყო წახალისებული, ვინაიდან ისინი მუდმივად საჭიროებდნენ დაცვას, გაუმჯობესებას და, გარკვეულ შემთხვევაში, გამოგონებას (Slezkine, 1994).

ერიკ ჰობსბაუმის თქმით, ერს საკუთარი თავის ლეგიტიმაციისთვის სჭირდება უწყვეტი კავშირი აწმყოსა და წარსულს შორის, რისთვისაც ის იგონებს ტრადიციებს სხვადასხვა ფორმით (დავითაშვილი, 2003). ჰობსბაუმი ტრადიციათა უმრავლესობას განმარტავს როგორც სხვადასხვა გამოცდილების ნაკრებს, რომლებიც შეთანხმებული წესების მიხედვით ხორციელდება და აქვთ რიტუალური ან სიმბოლური ფორმა და რომლებიც ნერგავენ გარკვეულ ღირებულებებს მათი პერიოდულად გამეორების გზით (Hobsbawm, 1983). ამგვარი ტრადიციების გამოგონების უმთავრესი მიზანი არის მასების იდეოლოგიური მობილიზება და კონტროლი. პოლიტიკური ელიტების მიერ საზოგადოებისთვის იდეოლოგიური მიმართულების მიცემა სწორედ სიმბოლური ნორმების და რიტუალების მეშვეობით ხორციელდება (Hobsbawm, 1983). ამ საერთო სიმბოლოების მეშვეობით ერთიანდება ხალხი, რომელსაც ერთმანეთთან უშუალო კონტაქტი არ აქვს. სწორედ მსგავს პროცესებში ხდება ისეთი მექანიზმების ჩართვა საქმეში, როგორიცაა ფეხბურთი, თავისი პრიმორდიალური სიმბოლური ელემენტებით (Rojo – Labaien, 2014).

აღნიშნული პოლიტიკის შედეგად, ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას ჰქონდა საკუთარი მწვერალთა კავშირი, თეატრები, ოპერა, ნაციონალური აკადემიები, სპეციალიზებული ისტორიაზე, ლიტერატურასა და ენაზე (Slezkine, 1994).

სიმბოლურობის ფაქტორი კიდევ უფრო თვალშისაცემი გახდა „ნატივიზაციის“ ანუ „ადგილობრივი ელიტების ნდობის“ ხანაში, რომელიც განსაკუთრებით საინტერესოა წინამდებარე ნაშრომის საკვლევი პერიოდიდან გამომდინარე. „ნატივიზაციის“ პროცესი, რომელიც ანტისტალინისტურ და ნაკლებად რუსოფილურ პოლიტიკას გულისხმობდა, სტალინის სიკვდილის შემდეგ დაიწყო და გორბაჩოვის ხელისუფლების სათავეში მოსვლამდე გაგრძელდა (Shcherbak, 2013). სრუშჩოვმა აქტიურად მიჰყო ხელი საბჭოთა კავშირის მულტიეთნიკურობის მნიშვნელობის ხაზგასმას, ხოლო ბრეჟნევი კიდევ უფრო გაამძაფრა ეს პოლიტიკა ადგილობრივი ელიტების წინ წამოწევის გზით. დაიწყო ინტელექტუალებისთვის ახალი შესაძლებლობების უზრუნველყოფა საგანმანათლებლო, სოციალურ თუ სამეცნიერო სფეროებში (Shcherbak, 2013).

საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკის მიხედვით, საბჭოთა კავშირის ყოველ რესპუბლიკას საკუთარი კულტურული თუ იდენტობის განმსაზღვრელი სხვა მარკერები უნდა შეენარჩუნებინა. 1960 -1980-იან წლებში საქართველოს რესპუბლიკას ჰქონდა თავისი სახელმწიფო ჰიმნი, გერბი, დროშა და, რა თქმა უნდა, ჰყავდა თავისი საფეხბურთო გუნდები. როგორც სტივენ ჯონსი შენიშნავს, ეს გუნდები არ იწოდებოდნენ ოფიციალურად „ეროვნულ“ გუნდებად, მაგრამ უფრო ეროვნულები იყვნენ, ვიდრე რომელიმე დღევანდელი ეროვნული ევროპული საფეხბურთო გუნდი (ჯონსი, 2013).

ფეხბურთს საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რესპუბლიკაში ამბივალენტური სტატუსი ჰქონდა: ერთი მხრივ, ფორმალურად სპორტსმენები იყვნენ მოყვარული მოთამაშეები, ხოლო სპორტული გუნდები თუ ნაკრებები მოხალისეობრივ სოციალურ საზოგადოებებად იწოდებოდნენ; მეორე მხრივ, ფაქტობრივად, ისინი პროფესიონალი მოთამაშეები იყვნენ და სამთავრობო გუნდებს წარმოადგენდნენ (Ovsepyan, 2016).

„უძრაობის ხანად“ მონათლულ 1970-1980-იან წლებში ქართული სპორტი და კულტურა რომ აღმავლობას განიცდიდა, ამის შესახებ წერს თავის დისერტაციაში ირაკლი ჩხაიძე. ხედავს რა მჭიდრო კავშირს ფეხბურთსა და ნაციონალიზმს შორის, მისი აზრით, ფეხბურთში [და სხვა სპორტულ თუ კულტურულ სფეროებში] მიღწეულ წარმატებებს ხელს თავად კომუნისტური ხელისუფლება უწყობდა და ისინი განიხილებოდა, როგორც ქართული საზოგადოების ეროვნული მიღწევები. ამგვარი პოლიტიკის შედეგად მიღებულ ნაციონალიზმს ის სახელმწიფოს მიერ ინსტიტუციონალიზებულ „ოფიციალურ“ ნაციონალიზმს უწოდებს (ჩხაიძე, 2011).

საბჭოთა ნაციონალურ პოლიტიკას თავისი შეზღუდვებიც გააჩნდა: საბჭოთა კავშირის ჩემპიონატის დაარსებიდან რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე წარმოდგენილი იყო, რომ საკავშირო ჩემპიონატი არარუსულ გუნდს მოეგო. უფრო მეტიც, პირველ ადგილზე აუცილებლად მოსკოვი გუნდებიდან ერთ-ერთი უნდა ყოფილიყო. კვლევის ფარგლებში ჩატარებული ინტერვიუები და ფოკუს-ჯგუფის ფორმატის დისკუსიები ცხადყოფს, რომ საზოგადოებამ კარგად იცოდა, რომ, სტალინის და ხრუშჩოვის მმართველობის ქვეშ, ქართულ საფეხბურთო კლუბს საბჭოთა ჩემპიონატის მოგების შანსი პრაქტიკულად არ ჰქონდა. სწორედ ამაზე საუბრობს გაზეთ „ლელოს“ რედაქტორი, სპორტული ჟურნალისტი თენგიზ გაჩეჩილაძე, როდესაც ამბობს: „ჩვენთვის საბჭოთა კავშირის ჩემპიონატი არ იყო ნაკლები ჩემპიონატი, ვიდრე დღეს არის ნებისმიერი ევროპის ქვეყნის ჩემპიონატი. ძალიან ძლიერი ჩემპიონატი იყო! და ამ ჩემპიონატის დროს ჩვენ არაერთხელ (!) გამოგვტაცეს ჩემპიონობა. თვალსა და ხელს შუა ფინალურ მატჩებში, ან პრინციპულ მატჩებში მსაჯი გჭაგრავდა“ [თ. გაჩეჩილაძე, პირადი კომუნიკაცია, 2017 წლის ივნისი]. მართლაც, 1964 წლამდე კიევის „დინამო“ იყო ერთადერთი არარუსული კლუბი, რომელსაც ეს ტიტული ჰქონდა მოპოვებული, რის არაოფიციალურ მიზეზადაც რესპონდენტთა ნაწილი ცენტრალური ხელისუფლების კეთილი ნების არარსებობას ასახელებს. საკავშირო ჩემპიონატზე მოსკოვი წარმოდგენილი იყო ოთხი ძირითადი საფეხბურთო კლუბით: „დინამო“, „ტორპედო“, „ცსკა“ და „სპარტაკი“. მოსკოვის „ლოკომოტივი“ პერიოდულად ჩნდებოდა ამ შემაღვენლობაში და არაოფიციალურად „მოსკოვის მეხუთე ბორბლად“ იწოდებოდა (Ovsepyan, 2016).

როგორც ფეხბურთელი გიორგი სიჭინავა იხსენებს: „მაშინ [თბილისის „დინამოში“] სუსტი არავინ იყო, ყველა მაგრად თამაშობდა, მაგრამ პირველი ადგილის მოპოვება შეუძლებელი იყო იმიტომ, რომ მოსკოვის ხუთი გუნდი იყო და ეს ხუთი გუნდი ერთმანეთს აძლევდა ქულებს“ (Film Archive of Georgia, 2014). სხვა რესპუბლიკებს აუცილებლად უნდა ჰყოლოდათ წარმომადგენელი უმაღლეს ლიგაში, თუმცა ყველაფერი „ზემოდან მართვადი“ უნდა ყოფილიყო.

„ზემოდან მართვა“ ხდებოდა ნებისმიერი ბერკეტის გამოყენებით, რაც საფეხბურთო კლუბის მიერ დაფიქსირებულ შედეგებზე ახდენდა გავლენას - ზეწოლა მსაჯებზე, სამწვრთნელო პოლიტიკა, გუნდური გარიგებები, თამაშების არაკომფორტულ დროსა და ადგილზე დანიშვნა და ა.შ. სპორტულ ჟურნალისტ ოთარ გაგუას თქმით: „ბევრი იყო, რბილად რომ ვთქვათ, უნამუსო გადაწყვეტილებები. 1953 წელში მოსკოვის „ტორპედოს“ ვეთამაშებოდით, ხოდა მოვიგეთ და მერე გადაგვათამაშეს. გადაგვათამაშეს და მერე წაგვაგებინეს. გასახივრებაც როგორ იყო, იცით? არ ექვემდებარებოდა გასახივრებას... ძალიან გეჩაგრავდნენ, ერთი სიტყვით, როგორც წესი, ყოველთვის მსხვერპლი ვიყავით“ (Film Archive of Georgia, 2014).

1964 წლის 18 ნოემბერი ქართული ფეხბურთის ისტორიაში ღირსშესანიშნავ თარიღად ითვლება, რადგან სწორედ ამ დღეს მოიგო თბილისის „დინამომ“ საბჭოთა კავშირის ჩემპიონობა, პირველად თავისი არსებობის ისტორიაში. აქამდე გუნდს თავისი ეს ტიტული არასდროს მოუგია, თუმცა რამდენჯერმე გავიდა მეორე ადგილზე. 1964 წლის ჩემპიონატზე „მოსკოვის ტორპედომ“ და „თბილისის დინამომ“ თანაბარი 46-46 ქულა დააგროვეს, რის შედეგადაც დაინიშნა გადათამაშება. მატჩი უზბეკეთში, ტაშკენტში „პახტაკორის“ სტადიონზე შედგა და ის „თბილისის დინამოს“ გამარჯვებით 4-1 დასრულდა. ყურადღების ღირსია „დინამოელების“ რიგებიდან ილია დათუნაშვილის მიერ გატანილი მეორე გოლი, რომლითაც ანგარიში გათანაბრდა 1-1 და გუნდი შემდგომ წინ გაიჭრა. დღემდეა შემორჩენილი დოკუმენტური კადრები, რომლებიც ასახავს ცნობილი ქართველი კომენტატორების - ეროსი მანჯგალაძისა და კოტე მახარაძის - სიხარულს, როდესაც ისინი ერთმანეთს

ეხვევიან, შემდეგ კი ეროსი მანჯგალაძე მიკროფონს კოცნის (Film Archive of Georgia, 2014).

კვლევის ფარგლებში ჩატარებული ფოკუს-ჯგუფების ფორმატის დისკუსიების შედეგად ვლინდება, რომ აღნიშნულ მატჩს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი მოსახლეობისთვის არაერთი მიზეზის გამო. ინტერვიუში „თბილისის დინამოს“ თავდამსხმელი ილია დათუნაშვილი იხსენებს: „[19]64-ში ჩვენ გაგვიმართლა, ძალიან გაგვიმართლა, რომ მაშინ ხრუშჩოვი გადააყენეს და ჩვენთვის არავის ეცალა. მაგიტომ დანიშნეს მსაჯი რუბენისი, თორემ ასეთ თამაშებში სულ მოსკოველებს ნიშნავდნენ, ოღონდ კი ჩვენ არ მოგვევო არაფერი“ [ი. დათუნაშვილი, პირადი კომუნიკაცია, 2017, 6 ივნისი]. „რუსეთი იმას როგორ დაუშვებდა, რომ თბილისურ გუნდს რუსებისთვის ეჯობნა“ - აცხადებს ერთ-ერთ ინტერვიუში გულშემატკივარი.

ძალიან მნიშვნელოვან მოვლენას ჰქონდა ადგილი 1977 წლის 23 ივლისს თბილისში გამართული მატჩისას თბილისის „დინამოსა“ და ვოროშილოვგრადის „ზარისა“ შორის. მატჩს ლიტველი არბიტრი რომუალდას იუშკა სჯიდა. ამ დროისთვის თბილისის „დინამო“ სატურნირო ცხრილში მეორე ადგილს იკავებდა. გულშემატკივრები, რომლებიც მატჩს ესწრებოდნენ, იგონებენ, რომ იუშკა განსაკუთრებით უსამართლო იყო ქართველი ფეხბურთელების მიმართ და მაშინ, როცა თამაშის მიწურულს ერთ-ერთი „დინამოელი“ სტუმართა საჯარიმოში წაიქცა, მან საფინალო სასტვენს ჩაჰბერა, მიუხედავად იმისა, რომ სათამაშო დროის ამოწურვამდე 2 წუთი იყო დარჩენილი. ტრიბუნების წინა ნაწილებიდან ქართველი გულშემატკივრის ნაწილმა იწყო მოედანზე გადასვლა. როგორც გულშემატკივრები იხსენებენ, ქართველი ხალხი კონკრეტულად იუშკას ქმედებებით კი არ იყო გაღიზიანებული, არამედ იმით, რომ ეს პირველად არ ხდებოდა. მსაჯები ხშირად ავიწროებდნენ თბილისის დინამოელებს და ქართველი ქომაგების გარკვეული ნაწილი ამას აღიქვამდა საკავშირო ფედერაციისა და მოსკოვის ჩინოვნიკების მითითება-მცდელობად: არ დაეშვათ თბილისელების გამარჯვება სსრკ-ის ჩემპიონატში (პაჭკორია, 2012). არეულობა დაიწყო, რამდენიმე დაშავებულიც კი იყო გულშემატკივრებიდან. აღელვებული მასების დამშვიდება ჯერ კოტე მახარაძემ

სცადა, შემდეგ დავით ყიფიანმა. რესპონდენტები ფოკუს-ჯგუფის ფორმატის დისკუსიებში ამხვილებენ ყურადღებას იმაზე, რომ ერთსაც და მეორესაც ქართველი გულშემატკივარი სიყვარულით და პატივისცემით შეხვდა. თუმცა მდელვარება არ ცხრებოდა. გაჩნდა მოლოდინი, რომ მასების დასაშოშმინებლად დამატებითი ჯარის შემოყვანა გახდებოდა საჭირო. ხალხს დაშლის თხოვნით ეღუარდ შევარდნაძემაც მიმართა, თუმცა უშედეგოდ. ბევრისთვის მოულოდნელად, შევარდნაძემ დატოვა სამთავრობო ლოჯა, გადავიდა ტრიბუნებზე, შემდეგ მინდორზე და მაყურებელს სიტყვით მიმართა - ის სთხოვდა მათ, დაშლილიყვნენ. ეს მოულოდნელი და გასაკვირი იყო, რადგან იმ დროს სსრკ-ში, მათ შორის საქართველოშიც, არ იყო მიღებული კომპარტიის ლიდერების მოულოდნელი გამოსვლა მასაში (პაჭკორია, 2012). თავისი მოკლე მიმართვის შემდეგ, რომლითაც ის ქართველებს დაშლისკენ მოუწოდებდა, გასასვლელისკენ დაიძრა და ხალხი მას გაჰყვა.

საბოლოოდ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, როგორც რასელ ჰარგრევი წერს, ფეხბურთი თავისი ისტორიით შეიძლება გახდეს სახელმწიფო მანქანის ხელში მასების სამართავი მექანიზმი ტრადიციათა შექმნისა და კონტროლის გზით (Hargrave, 2007), რასაც ხელს უწყობს ის, რომ გულშემატკივართა ემოციური გრძნობებით აღვსილი მასებისთვის სასურველი ისტორიული ნარატივების შექმნა საკმაოდ მარტივია.

როგორც სპორტული ჟურნალისტი თენგიზ გაჩეჩილაზე იხსენებს: „[მისი] თაობისთვის ერთადერთი უსაყვარლესი გუნდი იყო „დინამო“, იმიტომ, რომ ეს იყო გუნდი, რომლის ირგვლივ ვტრიალებდით ყველა და ჩვენი ემოციები გადართული იყო თბილისის „დინამოზე“; იმიტომ, რომ თბილისის „დინამო“ იყო არა მხოლოდ საფეხბურთო გუნდი, არამედ ეს იყო ეროვნული გამოხატულებაც. იქ ნაციონალური სულისკვეთებაც იყო, ეროვნული ტრადიციებიც იდო, ჩვენი ხალხის ხასიათიც იდო, ყველაფერს განასახიერებდა ეს გუნდი და ამას ხალხი კარგად გრძნობდა“ [თ. გაჩეჩილაძე, პირადი კომუნიკაცია, 2017 წლის 14 ივნისი].

ფეხბურთი და მასების მობილიზაცია: ქართული ნაციონალიზმი 1960-1980-იან წლებში

როდესაც საქმე ეხება მასების მობილიზაციას ფეხბურთის გარშემო, გულშემატკივარი მოვლენების ერთ-ერთი უმთავრესი მოთამაშე ხდება. ის თავისი ქცევის კომპლექსურობით ფეხბურთს ანთროპოლოგიური კვლევის საგნადაც კი აქცევს (Budka & Jacono, 2013). გლენ დუერი ერთ-ერთ სტატიაში იშველიებს ერიკ ჰობსბაუმის გამონათქვამს, რომლის მიხედვითაც მილიონობით ადამიანის წარმოსახვითი საზოგადოება თერთმეტი მოთამაშის გარშემო ბევრად რეალური ჩანს, რადგან ერთი ადამიანიც კი, რომელიც ერთობლივ შედახილშია ჩაბმული, თავისი საკუთარი ერის სიმბოლო ხდება (Duerr, 2016; Hunter, 2010). ამავე დროს, ქეთრინ ბეიკერი ხაზს უსვამს, რომ, რადგანაც ფეხბურთი, როგორც სპორტის სახეობა, შეჯიბრებითობის პრინციპზეა დაფუძნებული, ის ხშირად იქცევა ხოლმე სხვადასხვა ერსა თუ ხალხს შორის დაპირისპირების სიმბოლოდ (Baker, 2016).

1960-1980-იანი ფეხბურთი ქართულ საზოგადოებაში კოლექტიური იდენტობის გაძლიერებასა და მასების მობილიზაციის პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა. სპორტული ჟურნალისტი ოთარ გაგუა ამბობს: „*ფეხბურთი ეს არ არის მარტო ბურთის გორება, ჩვენთვის ამას დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა*“ (Film Archive of Georgia, 2014).

საბჭოთა სპორტი იყო მექანიზმი საზოგადოებაში კოლექტივის კულტის ჩამოყალიბებისთვის და, ამავე დროს, ერის პოლიტიკური ამბიციების დაბალანსებისთვის. ფეხბურთის ამგვარი როლი საბჭოთა საქართველოში, სხვა დეტალებთან ერთად, აისახა კინოხელოვნებაშიც. ნაშრომის ფარგლებში შერჩეულ საკვლევ პერიოდში სამი მხატვრული ფილმის გადაღება მოხდა ფეხბურთის თემატიკაზე. მათგან პირველი, გუგული მგელაძის მიერ 1961 წელს გადაღებული ფილმი „*ბურთი და მოედანი*“, ასახავს საბჭოთა საზოგადოების ყოველდღიური ყოფის ფონზე ფეხბურთის მნიშვნელობას. ფეხბურთზე უსაზღვროდ შეყვარებული ბუღალტერი სამსახურიდან თავის დასაღწევად ათას ეშმაკობას იგონებს, რომ

თბილისის „დინამოს“ თამაში არ გამოტოვოს. ყველაფერი იწყება ემოციური შეძახილით: „ხვალ ფეხბურთია, ფეხბურთი!“ (მგელაძე, 1961). ბოლოს, „დანაშაულში“ მხილებულს იმით სჯიან, რომ საყვარელი გუნდის მორიგი თამაშის ყურებას უკრძალავენ. ჩვეულებრივი საბჭოთა მოქალაქისთვის ამგვარი „სასჯელის“ დაკისრებამ შეიძლება გვაფიქრებინოს, რომ მანამ, სანამ თბილისური კლუბი მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწევდეს საკავშირო და საერთაშორისო ჩემპიონატებზე, სხვადასხვა მექანიზმით საბჭოთა პროპაგანდა ცდილობდა ხალხთა ეროვნული სიამაყე შედარებით „უწყინარი“ დარგებისკენ მიემართა.

1970 წელს ბაადურ წულაძის მიერ გადაღებული ფილმი „ფეოლა“ მოგვითხრობს ჩვეულებრივი სახლმმართველის ისტორიას, რომელსაც ბავშვთა გუნდს ჩააბარებენ გასაწვრთნელად. ფილმის გმირი თავდაპირველად საქმეს უგულოდ ეკიდება, ცდილობს, ყველაფერი გააკეთოს იმისთვის, რომ გუნდმა წააგოს და მანაც ეს უსიამოვნო ვალდებულება თავიდან მოიცილოს. გუნდი კი წარმატებებს აღწევს და ფილმის პერსონაჟიც უფრო და უფრო მოტივირებულად ერთვება საქმეში. თუმცა, ოქროს მედლების მოპოვების შემდეგ, ბავშვთა გუნდს სათავეში პროფესიონალ მწვრთნელს ჩაუყენებენ (წულაძე, 1970). აღნიშნული ფილმი საგულისხმოა იმ თვალსაზრისით, რომ ფეხბურთს ამ პერიოდში საზოგადოების ყველაზე გულგრილი წევრების ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც კი შეეძლო შეედწია. შესაბამისად, სპორტის ეს სახეობა საკმაოდ ძლიერ ფაქტორს წარმოადგენდა საბჭოთა საზოგადოების ერთ იდეოლოგიურ კოლექტიურ სივრცეში მოთავსებისთვის.

მესამე მხატვრული ფილმი ფეხბურთის თემატიკაზე არის 1975 წელს რეჟისორ ნანა მჭედლიძის ნამუშევარი „პირველი მერცხალი“, რომელიც ქართული ფეხბურთის და პირველი ქართული საფეხბურთო კლუბის ისტორიას მოგვითხრობს. ზღვისპირეთში ახლადგავრცელებული ბურთაობა ხშირად თანამოქალაქეების დასაცინი ხდება, ფეხბურთელები ფინანსური სახსრების გარეშე ენთუზიაზმით თამაშობენ და ებმებიან სხვადასხვა შეჯიბრებაში, ვითარდებიან და ყალიბდებიან

ნამდვილ ფეხბურთელებად, რომლებსაც აქვთ თავისი მაისური და სახელი - „პირველი მერცხალი“. მის შესახებ წერენ ქართულ პრესაში, დროთა განმავლობაში კი საერთაშორისო შეხვედრებიც იმართება მათ წინააღმდეგ (მჭედლიძე, 1975).

ფეხბურთს ქართული საზოგადოებისთვის ძლიერი მაკონსოლიდირებელი ძალა ჰქონდა, რაც გამოიხატა კიდევ 1981 წლის 14 მაისის დემონსტრაციაში. 13 მაისი ერთ-ერთია იმ იშვიათ მოვლენებს შორის საქართველოს ისტორიაში, როდესაც ეროვნული სოლიდარობის გრძნობა ზენიტს აღწევს. გრანდიოზული დახვედრა აეროპორტში, თბილისის ქუჩებში აგორებული სადღესასწაულო დემონსტრაციები, კლუბის და ქვეყნის სადიდებელი შეძახილები - ამ ვნებათაღელვის გამომხატველ სიმბოლოდ ითვლება ლეგენდარული კომენტატორის, კოტე მახარაძის ცნობილი სიტყვები: *„Динамовцы Тбилиси победили на радость болельщикам Советского Союза, и, естественно, в первую очередь Грузии, Тбилиси. Представляю, что сейчас творится в Тбилиси! Ликует столица Грузии, ликует вся наша страна! Тбилисцы овладели этим Кубком!“*. თუკი თბილისელი ფეხბურთელების სამშობლოში დაბრუნების კადრებს გავადევნებთ თვალს, აშკარად დავინახავთ, თუ როგორ გააერთიანა ორმა გოლმა ქართული საზოგადოება (High Sport, 2015). ქუჩებს მოედო შეძახილები „დინამო“ და „საქართველო“. მატჩის შემდეგ ამ უმნიშვნელოვანესი მოვლენის აღნიშვნის ფორმებმა საბოლოოდ აქცია თბილისის „დინამო“ გამარჯვებისთვის მებრძოლი ქვეყნის სიმბოლოდ: *„თბილისის დინამოელებმა გააკეთეს ის, რაც ხალხს აღარ ჰქონდა წლების მანძილზე... ეს არაფერს არ შეუძლია..“* - ამბობს კახი კავსაძე, როდესაც იხსენებს ამ პერიოდის ქართულ საზოგადოებას (Givifilms Studio Sport, 2013).

მაშინ დაპირისპირება „დინამოსა“ და „კარლ ცეისს“ შორის საქართველოს ისტორიის მორიგ რეპეტიციად აღიქმებოდა. დათო ტურაშვილი იხსენებს თავისი ისტორიის მასწავლებლის ნათქვამს თამაშის დღეს: *„საქართველოს ისტორია არის უთანასწორო ბრძოლების თავგადასავალი და ქართველები ყოველთვის უმცირესობაში იყვნენ და ასე ებრძოდნენ მათზე გაცილებით მრავალრიცხოვან მტრებს და თუ დღეს თერთმეტ ქართველს მხოლოდ თერთმეტი გერმანელი*

დაუპირისპირდება, ჩვენი ფეხბურთელები აუცილებლად მოიგებენო“ (ტურაშვილი, 2011).

მას შემდეგ, რაც ისტორიაში უდიდესი გამარჯვებით გამოწვეული ვნებათაღელვა თბილისის ქუჩებს მოედო, მანამ, სანამ ეროვნულ გმირებად შერაცხულ ფეხბურთელებს აეროპორტში გრანდიოზულ დახვედრას მოუწიებდნენ, გაზეთ „ლელოში“ ქვეყნდებოდა ლექსები სახეიმო მოვლენის აღსანიშნავად, იბეჭდებოდა სხვადასხვა საზოგადო მოღვაწისა და უბრალო მოქალაქის მისალოცი სიტყვები, რაც ასახავდა იმდროინდელი ქართული საზოგადოების განწყობას და აღნიშნული გამარჯვებით გამოწვეულ სიამაყეს.

დასკვნა

მოცემულ სტატიაში წარმოდგენილია ფეხბურთისა და ქართული ნაციონალიზმის ურთიერთკავშირი საბჭოთა საქართველოში 1960-1980-იან წლებში მისი სხვადასხვა ასპექტის მიმოხილვის საფუძველზე. ფეხბურთს, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე მასობრივ სპორტის სახეობას, გააჩნია არაერთი მექანიზმი იმისთვის, რომ გარკვეული ერთობისთვის იქცეს თვითგამოხატვის საშუალებად ამა თუ იმ ფორმით, რასაც, როგორც წესი, ხელს უწყობს არსებული რეჟიმის პოლიტიკის თავისებურებები.

პირველი ფაქტორი, რომელიც გამოკვეთილია ფეხბურთისა და ნაციონალიზმის ურთიერთქმედების თვალსაზრისით საბჭოთა საქართველოში, არის საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკა და კულტურული ნაციონალიზმი, როგორც ამ პოლიტიკის მნიშვნელოვანი საყრდენი. მიჩნეულია რა ფეხბურთი კულტურული ნაციონალიზმის ნაწილად, სტატიაში ხაზგასმულია მისი, როგორც საბჭოთა ეროვნული პოლიტიკის ერთ-ერთი ინსტრუმენტის, როლი მასების ეროვნული განწყობების კონტროლისთვის. საბჭოთა ნომენკლატურა, ერთი მხრივ, ახალისებდა ადგილობრივ საფეხბურთო კლუბებს, როგორც საბჭოთა ხალხების ინდივიდუალიზმის გამომხატველ სივრცეს, თუმცა, მეორე მხრივ, მსგავს წახალისებას თავისი შეზღუდვებიც გააჩნდა. ქართველ გულშემატკივარს მუდმივად

ჰქონდა იმის განცდა, რომ მნიშვნელოვან წარმატებას თბილისის „დინამო“ ვერასდროს მიაღწევდა, რადგან ის ქართული (ან, უფრო ზუსტად, არარუსული) კლუბი იყო. სრუშოვის რეჟიმის ცვლილებასთან ერთად დაიწყო ამ პოლიტიკის შერბილება, რასაც მოჰყვა ისეთი ნიშანდობლივი საკლუბო წარმატებები, როგორცაა საკავშირო ჩემპიონატისა და საკავშირო თასის ორჯერ მოგება.

სტატიის მეორე ნაწილში წარმოჩნდა ფეხბურთის, როგორც მასების მობილიზაციის პროცესში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორის, როლი ნაციონალიზმის გაღვივებაში. სხვადასხვა დოკუმენტური მასალის, ინტერვიუებისა და ფოკუს-ჯგუფის ფორმატის დისკუსიების გაანალიზების შედეგად ნათელია, თუ რამდენად აქტიური იყო ქართველი მოსახლეობა თბილისის „დინამოს“ გულშემატკივრობისას. საქართველოს სიმბოლურ ნაკრებად აღქმულ საფეხბურთო კლუბს გულშემატკივრობდნენ რესპუბლიკის ყველა კუთხეში. ქართული ფეხბურთის მნიშვნელობა მოსახლეობისთვის დასტურდება იმით, რომ მუდმივად სავსე სტადიონებზე ბილეთების შოვნა უმრავლეს შემთხვევაში წარმოუდგენელი იყო, რაც ქართველი გულშემატკივრისთვის არაერთი ექსტრემალური საქციელის ჩადენის მოტივაცია ხდებოდა. თბილისის „დინამოს“, როგორც ქართული საფეხბურთო კლუბის, ამგვარი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, გამაერთიანებელ როლს თამაშობდნენ, ასევე, კლუბის ფეხბურთელები, რაც გამოიხატებოდა ქართული საზოგადოების მათდამი ერთსულოვან დამოკიდებულებაში, სხვადასხვა მეტსახელში, რომლებსაც ისინი ფეხბურთელებს არქმევდნენ და ნაშრომში მოყვანილ სხვა დეტალში.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მასების მობილიზაციის თვალსაზრისით თბილისის „დინამოს“ მიერ 1960-1980-იან წლებში მიღწეულ წარმატებებს. ამ კონტექსტში საკვანძო მოვლენებად მიჩნეულია 1964 წლის 18 ნოემბერს ტაშკენტში პირველად მოპოვებული საბჭოთა კავშირის ჩემპიონობა და 1981 წლის 13 მაისს დიუსელდორფში უეფას თასების მფლობელთა თასის ფინალში იენის „კარლ ცეისის“ დამარცხება. ორივე შემთხვევაში, ფინალური მატჩებისა და

ფეხბურთელების თბილისში დაბრუნების დღეს, მიღწეულის აღსანიშნავად, მრავალრიცხოვანი საზეიმო დემონსტრაციები გაიმართა. განსაკუთრებული ხაზი გაესვა, ასევე, 1981 წლის 16 მაისს „დინამოელების“ დასახვედრად შეკრებილთა ბანერებსა და შეძახილებს, რა დროსაც იკვეთება ეროვნული გრძნობების გამოხატვის ნიშნები.

ბიბლიოგრაფია

- დავითაშვილი, ზურაბ. *ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია*. თბილისი: მეცნიერება, 2003
- ტურაშვილი, დათო. *მე რომ ფეხბურთელი ვიყო*. თბილისი: იბერია, 2011
- ფოიერი, ფრანკლინ. *როგორ აგვიხსნა ფეხბურთმა მსოფლიო: გლობალიზაციის სხვაგვარი გააზრება*. თბილისი: რადარამი, 2011
- ჩხაიძე, ირაკლი. *ეთნიკურიდან სამოქალაქო ნაციონალიზმისკენ: ნაციონალური პროექტის დინამიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში* (სადოქტორო დისერტაცია), 2016
- ჯონსი, სტივენ. *საქართველოს პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან დღემდე*. თბილისი: სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი, 2013
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London / New York: Verso, 2006
- Bairner, Alan. *Sport, Nationalism and Globalization: Relevance, Impact, Consequences*. Hitotsubashi Journal of Arts and Sciences, 43-54., 2008
- Baker, Carry. *Football, History and the Nation in Southeastern Europe*. Nationalities Papers, 857-859, 2016
- Benjamin, Carrie. *Visca el Barca! Ideology, Nationalism and the FIFA World Cup*. The Kroeber Anthropological Society Papers, 66-78., 2012
- Bilig, Michael. *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications., 1995
- Budka, Philipp, and Jacono Domenico. (2013, October). *Football Fan Communities and Identity Construction: Past and Present of “Ultras Rapid” as Sociocultural Phenomenon*. Paper

- presented at Kick It! The Anthropology of European Football” conference. The University of Vienna.
- Duer, Glenn, M.E. *Civic Integration or Ethnic Segregation? Models of Ethnic and Civic Nationalism in Club Football / Soccer*. Soccer & Society, 1-14., 2016
- Garsia, Cesar. *Nationalism, Identity and Fan Relationship Building in Barcelona Football Club*. International Journal of Sport Communication, 1-15., 2012
- Hargrave, Russel. *Football Fans and Football History: A Review Essay*. Soccer & Society, 240-249., 2007
- Hobsbawm, Erik. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press., 1983.
- Hunter, John. Flying the Flag: Identities, the Nation, and Sport. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 409-425., 2010.
- Ismer, Sven. Embodying the Nation: Football, Emotions and Construction of Collective Identity. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 547-565, 2011.
- Martin, Terry. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2001.
- Nilli, Shmuel. The Rules of the Game – Nationalism, Globalization and Football in Spain: Barca and Bilbao in a Comparative Perspective. *Global Society*, 245 – 268, 2009.
- Ovsepyan, Karina. The History of the Zenit Soccer Club as a Case Study of Soviet Football Teams. *Soccer & Society*, 1-10, 2016.
- Rajo-Labaien, Ekain. Football and the Representation of Basque Identity in the Contemporary Age. *Soccer & Society*, 1-18, 2014.
- Scherback, Andrey. *Nationalism in the USSR: A Historical and Comparative Perspective*. Moscow: National Research University, Higher School of Economics, 2013/
- Slezkine, Yuri. The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. *Slavic Review*, 414-452, 1994.
- Uchiumi, Kazumi. On Sporting Nationalism: Research Methodology. *Hitotsubashi Journal of Arts and Sciences*, 1-17, 2002.

ელექტრონული მასალები

პაჭკორია, თენგიზ. (2012, სექტემბერი 14). რა მოხდა თბილისში „დინამოს“ სტადიონზე 1977 წლის 23 ივლისს? ხელმისაწვდომია:

<http://worldsport.ge/ge/page/ra-moxda-tbilisshi-dinamos-stadionze-1977-wlis-23-ivliss>.

ნანახია: 2017, ივნისი 25.

მგელაძე, გუგული. (1961). *ბურთი და მოედანი*. სსრკ: სს ქართული ფილმი. ჭკედლიძე,

ნ. (1975). *პირველი მერცხალი*. სსრკ: სს ქართული ფილმი.

წულაძე, ბაადურ. (1970). *ფეოლა*. სსრკ: სს ქართული ფილმი.

ხარაბაძე, ა. (2014, აპრილი 19). *Georgian Football-грузинский футбол-ქართული*

ფეხბურთი. ხელმისაწვდომია: [https://www.youtube.com/watch?v=dqd9-En-](https://www.youtube.com/watch?v=dqd9-En-VaE&t=1s)

[VaE&t=1s](https://www.youtube.com/watch?v=dqd9-En-VaE&t=1s). ნანახია: 2017, ივნისი 24.

Film Archive of Georgia. (2014, დეკემბერი 14). „*ოქროს მაგი*“ 1964. *Tbilisi “Dinamo” –*

Moscow “Torpedo”. ხელმისაწვდომია:

<https://www.youtube.com/watch?v=6TmXzdspUyo>. ნანახია: 2017, ივნისი 25.

Givifilms Studio Sport. (2013, სექტემბერი 1). *ჩვენი ფეხბურთი (დოკუმენტური*

ფილმი). ხელმისაწვდომია: <https://www.youtube.com/watch?v=nbiPR21d7MI>.

ნანახია: ივლისი 5.

High Sport. (2015, მარტი 30). *თბილისის დინამო - თასების მფლობელთა თასი - 1981*

წლის 13 მაისი. ხელმისაწვდომია: <https://www.youtube.com/watch?v=w0vDf8L2wVc>.

ნანახია: 2017, ივლისი 5.

Nino Samkharadze

Football and Nationalism in Georgia in the 1960s-1980s

Summary

The present article sets out the basic factors of football as a catalyst for nationalism in Soviet Georgia throughout 1960s-1980s. It reveals how important were the events which took place in Georgian football and how they influenced the intensification and expression of local nationalistic sentiments under the Soviet regime. The article focuses on the view that football became the arena of expressing national self-consciousness under the Soviet governance,

which resulted in intensifying Georgian nationalism through supporting the mass mobilization process.

Taking into consideration all the above-mentioned factors, the following questions can be raised: What was the environment which created Georgian football as an important catalyst in blooming Georgian nationalism like? How did those influences emerge within the Georgian society? What were the concrete factors which determined the role of football in shaping Georgian nationalism during the 1960s-1980s? The topic is worth researching since Georgian football had adopted the role of national dignity for the people living within the Soviet borders in the 1960s-1980s. In particular, Tbilisi Dinamo Football Club can be named as the shelter of Georgian nation's pride. This role was illustrated through various processes which took place around Georgian football. At the same time, social dimensions of football affecting the overall attitudes of the societies have not been comprehensively explored.

Foreign academic works on football and its influence on the development of various societies have been reviewed in order to check the above-mentioned view. Through them have been distinguished the main mechanisms which turned football into a phenomenon for deriving and intensifying nationalism. They are analysed through creating the relevant theoretical framework and methodological structure. Soviet Nationalities Policy was the general frame which transformed a mere sports event into the arena for satisfying nationalistic feelings. But football itself is a game which contains all the elements necessary for mass mobilization processes. That is why Georgian football could easily become the instrument for both, political elites in the Party and people of the Soviet Union.

Soviet nationalities policy was based on the idea according to which all the peoples within the USSR should have had their own glorious past, traditions and culture. The Communist Party took special care of promoting local cultures by implementing relevant educational, social and scientific policies. Soviet approach towards the issue permanently encouraged "great traditions" of the locals even if the invention of traditions was necessary (Slezkine, 1994). Soviet nationalities policy contained the premise according to which each of the republics should have maintained the unique identity-determining markers. Throughout the 1960s-1980s the Georgian Soviet Socialist Republic had its own anthem, flag, as well as football teams. Those teams were not officially labeled as "national" ones, but they were more national than any other European National Teams.

Another dimension of football as a factor for strengthening nationalism in Georgia is the game itself. When we talk about mass mobilization around football, fans as an institute become an important stakeholder in the process. Through its complexity football may become even the subject of anthropological research (Budka & Jacono, 2013). Football is a glue of individuals into a team. As Glen Duerr notes the millions of individuals as an imagined communities seem more real and tangible when they gather around the 11-man team. This is because even a single person participating in a national chanting becomes the symbol of the nation (Duerr, 2016; Hunter, 2010). Besides football is clash-based process of fighting for the victory. This characteristic of the game easily makes it the symbol of nation's fight for the glory (Baker, 2016).

Successful achievements performed by Dinamo Tbilisi Football Club were of great importance during the 1960s-1980s. The key events on this path were winning the the USSR championship for the first time on November 18, 1964. Through its existence the club obtained the USSR championship cup for the first time in Tashkent, Uzbekistan, in the final match against Torpedo Moscow FC. But the peak of the emotional boost of the Georgian nation was on 13 May 1981, when Dinamo Tbilisi won the UEFA Cup Winners' Cup against FC Carl Zeiss Jena. Both events were celebrated in Georgia as a national holiday. Thousands of people came out into the streets of Tbilisi congratulating one another. Huge demonstrations were held, which showed the obvious emotional robust of the national pride: people carried the banners with the typical Georgian chants, songs, poems and all the possible expressions showing the gratefulness of the nation. The Footballers were met at the airport with the honour they deserved.

The club, which was considered as the symbolic national team of the Soviet Republic of Georgia, was supported throughout every single region of the republic. It was practically unimaginable to get tickets for the games of Dinamo Tbilisi. Georgians were seeking shelter for their national pride at the Lenin, present-day Boris Paichadze National Stadium. Football played a big role in the process of unifying the nation. Its influence on the perceptions of the unique Georgian style is obvious even now, after almost three decades since the dissolution of the USSR.

